

BULETINUL COMISIEI MONUMENTELOR ISTORICE

BUCUREȘTI
1991

COPERTA I: Stema Țării Românești la 1752 (după un hrisov al domnitorului Matei Ghica, din 23 octombrie, pentru școlile de limbă elinească și slavonească din București).

COPERTA IV-a: Biserica de lemn « Sf. Arhangheli » din Șurdesti (prima jumătate a sec. al XVIII-lea).
Biserica de lemn « Sf. Paraschiva » din Poienile Izei (prima jumătate a sec. XVIII-lea).

COLEGIUL DE REDACȚIE

Aurel Botez
Peter Derer
Ștefan Gorovei
Eugenia Greceanu
Călin Hoinărescu
Sergiu Iosipescu
Ion Istudor
Dan Mohanu
Cezar Mucenic
Paul Niedermeier
Constantin Pavelescu
Radu Popa (președinte)
Marius Porumb
Georgeta Stoica
Nicolae Stoicescu
Aufelian Trișcu

REDACȚIA

Elisabeta Ancuța-Rușinaru (redactor de rubrică)
Georgeta Pop (redactor, responsabil de numerar)
Sanda Gusti (macheta artistică și tehnică)
Dragoș Ardeleanu (redactor de redacție)

Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice — Str. Ienăchiță Văcărescu nr. 16, sector 4, București, cod 70528. Administrați de Direcția pentru Presă, Publicitate și Tipărituri (D.P.P.T.), Piața Presei Libere nr. 1, sector 1, București cod 71554, telefon 17.60.10, interior 1405. Abonamente la administrație, prin poștă sau virament D.P.P.T., cont 645120608 Banca Națională a României, Filiala sector 1, București și la Oficiile poștale sau difuzorii de presă. Abonament anual 140 lei (50 lei/număr). Abonamente pentru străinătate prin ROMPRESFILATELIA, sector export-import presa P.O.Box 12291, telex 10376, prsfir București, Calea Griviței nr. 64—66. Tipărit în București, la Imprimeria „Arta grafică”.

AU COLABORAT: Șerban Cantacuzino (secretar al Societății Regale de Arte Frumoase din Anglia); Constanța Costea (istoric de artă, Institutul de istoria artei); Ioana Cristache-Panait (istoric de artă, Institutul de istoria artei); Peter Derer (arhitect, director DMASI, secretar CNMASI); Radu Șc. Greceanu (istoric); Sergiu Iosipescu (arheolog, director adjunct științific DMASI); Paul Mihail (preot); Cezara Mucenic (istoric de artă, șef secție DMASI); Georgeta Pop (istoric, redacția publicațiilor CNMASI); Radu Popa (arheolog, vicepreședinte CNMASI); Mihai Sorin Rădulescu (student, Facultatea de Istorie București); Elisabeta Rușinaru Ancuța (publicist, redacția publicațiilor CNMASI); Ștefan Mănciulescu (arhitect DFAB, Franța); Georgeta Stoica (etnograf); Aurelian Stroe (istoric, referent DMASI).

Comisia Națională a Monumentelor,
Ansamblurilor și Siturilor Istorice

**BULETINUL
COMISIEI NAȚIONALE A
MONUMENTELOR, ANSAMBLURILOR
ȘI SITURILOR ISTORICE**

Nr. 1/1991

Anul II

AURELIAN TRIȘCU, *Profesorul emerit doctor docent arhitect Grigore Ionescu, membru corespondent al Academiei Române* 5

MONUMENTE, ANSAMBLURI ȘI SITURI ISTORICE — Atitudini și mentalități

ȘERBAN CANTACUZINO, *Speranțele patrimoniului românesc* 7
 PETER DERER, *Protejarea moștenirii urbanistice* ... 16
 CONSTANȚA COSTEA, *Însemnări de călătorie în Bucovina de Nord* 18

MONUMENTE PROPUSE

IOANA CRISTACHE-PANAIT, *Biserici de lemn mehedintene pentru întregirea listei de monumente istorice* 25

IZVOARE

Scrisori către Nicolae Ghika-Budești (II) (Mihai Sorin Rădulescu) 33
 PAUL MIHAIL, *Arhitectul G.M. Cantacuzino* 40

CRONICĂ INTERNĂ

Informații ICOMOS (Radu Popa) 46
Activitatea Comisiei Naționale a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice oglindită în procesele verbale ale ședințelor Comisiei (Georgeta Pop) .. 46
Activitatea Direcției Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (Peter Derer) 49

Interviu cu dr. Chr. Machat (Elisabeta Ancuța-Rușinaru) 51

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Al XIII-lea Simpozion Internațional al Comitetului Internațional de Fotogrammetrie arhitecturală (CIPA) — Cracovia, octombrie 1990 (Sergiu Iosipescu) 55
Simpozionul Internațional «Satul european azi». Casa țărănească — arhitectură și mentalitate, București, 14—18 noiembrie 1990 (Georgeta Pop) 56
Priorități în evidența, conservarea, restaurarea și punerea în valoare a monumentelor istorice. Sesiunea anuală de comunicări, București, decembrie 1990 (Cezara Mucenic, Georgeta Pop) 57
Sesiunea a XI-a de comunicări a Oficiului pentru Patrimoniu de la Muzeul municipiului București, decembrie 1990 (Aurelian Stroe) 60

RECENZII, EXPOZIȚII, NOTE BIBLIOGRAFICE

Expoziția „Patrimoniul românesc — istorie și actualitate”, Paris, iulie-septembrie 1990 (Ștefan Mănciulescu) 62

CURIER 64

BIBLIOGRAFIE

RADU ȘC. GRECEANU, *„Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice” (1908—1945). „Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice” (1914—1915, 1942—1943). Indici bibliografici (II)* .. 65

SOMMAIRE

AURELIAN TRIȘCU, *Le Professeur émérite docteur agrégé architecte Grigore Ionescu, membre correspondant de l’Académie Roumaine* 5

MONUMENTS, ENSEMBLES ET SITES HISTORIQUES — Attitudes et mentalités

ȘERBAN CANTACUZINO, *L’espoir du patrimoine roumain* 7
 PETER DERER, *La protection du patrimoine urbanistique* 16
 CONSTANȚA COSTEA, *Notes de voyage en Bucovine du Nord* 18

MONUMENTS PROPOSES

IOANA CRISTACHE-PANAIT, *Eglises en bois du département de Mehedinți pour compléter la liste des monuments historiques* 25

SOURCES

Lettres à Nicolae Ghika-Budești (II) (Mihai Sorin Rădulescu) 33
 PAUL MIHAIL, *L’architecte G. M. Cantacuzino* 40

CHRONIQUE INTERNE

Les informations ICOMOS (Radu Popa) 46

L'activité de la Commission National pour les Monuments, Ensembles et Sites, Historiques (Georgeta Pop).....	46
L'activité de la Direction des Monuments, Ensembles et Sites Historiques (Peter Derer)	49
Interview avec dr. Christoph Machat (Elisabeta Ancuța-Rușinaru).. ..	51

LA VIE SCIENTIFIQUE

Le XIII-e Symposium International du Comité International de Fotogrammetrie architecturale (CIPA) — Cracovia, octobre 1990 (Sergiu Iosipescu)	55
Le Symposium International «Le Village européen aujourd'hui" — La maison paysanne-architecture et mentalité, Bucharest. 14—18 novembre, 1990 (Georgeta Pop)	56
Priorités Dans l'évidence, la conservation, la restauration et la mise en valeur des	

monuments historiques (La session annuelle de Communication, Bucarest, décembre, 1990) (Cezara Mucenic, Georgeta Pop)..	57
La XI-e Session de communications de l'Office pour le patrimoine du Musée Municipal de Bucarest, décembre 1990 (Aurelian Stroe)	60

COMPTES RENDUS, EXPOSITIONS, NOTICES BIBLIOGRAPHIQUES

L'exposition «Le patrimoine roumain-histoire et actualité», Paris, juillet-septembre, 1990 (Ștefan Mănciulescu)	62
---	----

COURRIER

BIBLIOGRAPHIE

RADU SC. GRECEANU, «Bulletin de la Commission des Monuments Historiques» (1908—1945). «L'Annuaire de la Commission Historiques» (1914—1915, 1942—1943). Index bibliographiques (II)	65
---	----

CONTENTS

AURELIAN TRIȘCU, Honoured Professor Doctor Architect Grigore Ionescu, correspondent member of the Romanian Academy	5
--	---

HISTORICAL MONUMENTS, ENSEMBLES AND SITES—Attitudes and mentalities

ȘERBAN CANTACUZINO, The expectations of the Romanian patrimony	7
PETER DERER, Protection of the urban heritage	16
CONSTANȚA COSTEA: Travel notes in North Bucovina	18

PROPOSALS OF MONUMENTS

IOANA CRISTACHE-PANAIT, Wooden churches of Mehedinți, to complete the list of historical monuments	25
--	----

SOURCES

Letters to Nicolae Ghika Budești (II) (Mihai Sorin Rădulescu)	33
PAUL MIHAIL, Architect G. M. Cantacuzino	40

HOME CHRONICLE

ICOMOS News (Radu Popa)	46
Activity of National Commission on Historical Monuments, Ensembles and Sites (Georgeta Pop)	46
Activity of Direction of Historical Monuments, Ensembles and Sites (Peter Derer)	49
Interview with dr. Christoph Machat (Elisabeta Ancuța-Rușinaru)	51

SCIENTIFIC LIFE

The 13th Symposium International Committee of Architectural Photogrammetry (CIPA) — Cracow, october 1990 (Sergiu Iosipescu)	55
The International Symposium "The European Village Today" — Peasant house architecture and mentality, Bucharest, november 1990 (Georgeta Pop)	56
Priorities in the record, conservation, restoration and turning to account of historical monuments. Annual session of communications, Bucharest, december 1990 (Cezara Mucenic, Georgeta Pop)	57
The XIth session of communications of the Patrimony Office of the Bucharest Municipality Museum, December 1990 (Aurelian Stroe)	60

BOOK REVIEWS, EXHIBITIONS, BIBLIOGRAPHIC NOTES

The exhibition "The Romanian patrimony — history and present", Paris, July — September 1990 (Ștefan Mănciulescu) ..	62
---	----

CORRESPONDENCE

BIBLIOGRAPHY

RADU Sc. GRECEANU, „The Bulletin of the Historical Monuments Commision" (1908—1945). „The Year book of the Historical Monuments Commission" (1914—1915) (1942—1943). Bibliographic indices (II)	65
---	----

COMISIA NAȚIONALĂ A MONUMENTELOR,
ANSAMBLURILOR ȘI SITURILOR ISTORICE

Membri de onoare:

Ștefan Balș
Dr. Șerban Cantacuzino
Sandu Miculescu
Marghit Naghy-Benkö
H. H. Stahl, membru corespondent al Academiei Române
Acad. Virgil Vătășianu

Dr. Grigore Ionescu, membru corespondent al Academiei Române — președinte
Dr. Radu Popa — vicepreședinte
Dr. Aurelian Trișcu — vicepreședinte
Dr. Peter Derer — secretar
Dr. Petre Alexandrescu
Virgil Antonescu
Daniel Barbu
Horia Bernea
Liana Bilciurescu
Ovidiu Boldura
Dr. Mariana Celac
Dr. Ioana Cristache-Panait
Dr. Hermann Fabini
Dr. Ludovic Demény
Dr. Constantin Galeriu
Paul Gherasim
Dr. Eugenia Greceanu

Dr. Adrian Rădulescu
Călin Hoinărescu
Sanda Ignat
Radu Ionescu
Constantin Joja
Vasile Mitrea
Dan Mochanu
Nicolae Noica
Constantin Pavelescu
Dr. Andrei Fippidi
Dr. Andrei Pleșu
Dr. Corina Popa
Dr. Gheorghe Sebestyén
Dr. Georgeta Stoica
Dr. Nicolae Stoicescu
Șerban Sturdza
Dr. Răzvan Teodorescu
Dr. Sanda Voiculescu

SCRISORI CĂTRE NICOLAE GHICA-BUDEȘTI

editate de Mihai Sorin Rădulescu

[11]

8.

2, Rue de Solférino VIIe

Litré 82—42

1 novembre 1930

Mon cher ami,

Rentré à Paris hier après-midi, j'ai trouvé votre aimable envoi que j'ai feuilleté aussitôt afin de vous écrire à son sujet.

Je veux tout d'abord vous remercier d'avoir pensé à m'adresser un exemplaire de ces très curieux documents d'architecture si particulière que je connaissais un peu d'ensemble, mais dont les détails qui apparaissent bien dans votre ouvrage ont réellement l'attrait d'une chose inédite et tout à fait nouvelle.

Je viens de montrer l'ouvrage à un de mes amis, Mr. Ernest Dubois, statuaire français qui a fait plusieurs monuments à Bucarest. Il doit aller prochainement dans votre capitale et ira de ma part vous présenter mes meilleurs cordialités et mes meilleurs souhaits.

Laloux

9.

Roma, 72 martie 1930

Mult stimată Domnule Profesor,

Dintr-o scrisoare a arhitectului Horia Teodoru¹ către Em. Costescu,² noul meu camarad

¹ Horia Teodoru (1894—1976), arhitect cu o amplă activitate în domeniul restaurării monumentelor istorice din România. După un stagiu de specializare la Școala română din Roma, între anii 1926—1928, Horia Teodoru a activat în țară la Comisiunea Monumentelor Istorice, fiind totodată și profesor la Academia de arte frumoase, apoi la Institutul de arte plastice « N. Gri-gorescu » din București.

² Emanuel Costescu, arhitect, după întoarcerea din Italia va lucra în cadrul Comisiunii Monumentelor Istorice. A realizat, în colaborare, proiectul de restaurare a mănăstirii Mihai Vodă din București.

de la Școala Română de aci, am aflat că sunteți din nou la București, reîntors din concediul pe care vi l-ați petrecut iarna aceasta la Nissa.

Înainte de plecarea mea din țară aș fi avut o deosebit de mare plăcere dacă v-aș fi putut revedea în București, pentru a-mi lua rămas bun de la Domnia Voastră, mai ales că țineam să vă exprim prin mulțumiri sincere recunoștința mea de-a fi putut obține postul vacant de bursier la această școală, pentru ocuparea căruia aspirasem atât de mult!

Acum mă găesc instalat aci de o lună de zile și adeseori îmi reamintesc cu recunoștință de

Roma 27 martie
1930

Mult stimată Domnule Profesor.
Dintr-o scrisoare a arhitectului Horia Teodoru, către Em. Costescu, noul meu camarad de la Școala Română de aci, am aflat că sunteți din nou la București, reîntors din concediul pe care vi l-ați petrecut iarna aceasta la Nissa.

Înainte de plecarea mea din țară, aș fi avut o deosebit de mare plăcere dacă vi mi putut revedea în București, pentru a-mi lua rămas-bun de la Domnia Voastră, mai ales că țineam să vă exprim prin mulțumiri sincere recunoștința mea de-a fi putut obține postul vacant de bursier

Îndemnrurile și binevoitoarea D-voastră atenție cu care m-ați întâmpinat când, astă-vară, mi-am permis să vin la D-voastră și, expunându-vă proiectul meu de-a pleca în Italia, v-am cerut sprijinul pentru a intra la Comisia Monumentelor Istorice.

Prin aceasta îndrăznesc să mă consider cu atât mai afectuos devotat Domniei Voastre — Profesorul meu — căruia îi datorez nu numai pregătirea mea ca elev la Școala de Arhitectură, dar și ocaziunea atât de frumoasă pe care o am acum — prin șederea mea pe timp de doi ani la Roma — ca să-mi împlinesc și mai departe studiile și formațiunea mea ca arhitect, prin cercetările de specialitate ce le voi face.

Printr-o scrisoare trimisă domnului Teodoru săptămîna trecută am înaintat și primul meu raport pentru Comisiune, pentru cele două dintîi luni ale anului acesta. Cred că v-a fost înaintat acest raport.

Este evident ca din primele luni să nu pot trimite rapoarte mai detaliate, pînă ce nu voi putea să mă fixez asupra naturii lucrărilor ce ni se cer, precum și cercetărilor ce trebuie să facem. Înainte de toate, consider de datoria mea să fac tot posibilul pentru a cunoaște bine Italia și Roma. Aceasta cere, desigur, o perioadă de cîteva luni de călătorii, mai mult cu un caracter informativ, în toată Italia — după cum simt nevoia unei preparațiuni mai amănunțite, prin lecturi de specialitate în biblioteci, coordonate cu aceste călătorii și cu vizitarea muzeelor.

Așa stînd lucrurile, procedez pentru moment la îmbogățirea cunoștințelor prin călătorii, prin vizitarea muzeelor și frecventarea bibliotecilor, conferințelor etc. Ajutat de faptul că cunoșteam limba italiană puțin de mai înainte, precum și de puțina pregătire culturală și artistică făcută în țară, înainte chiar de a veni în Roma, am făcut o vizitare a regiunii nordice din Italia, văzînd mai bine de 20 orașe, printre care Verona și Ravenna m-au interesat cel mai mult. Acuma, de curînd, am însoțit pe Costescu la lucrarea lui de relevare a unei biserici din Gaeta, după care am profitat de ocaziune pentru a vizita regiunea înconjurătoare, bogată pe de-o parte în interesante monumente medievale între care pot pune în primul rînd Abazzia din Fossa-nova și în resturi arheologice, ca de exemplu Templul lui Giove Auxur de pe Monte S. Angelo de la Terracina, Monte Circea, Via Appia etc.

De vacanța Paștelui vom face o excursie de studii în Sicilia, împreună cu toată Școala Ro-

mână, iar la întoarcere mă voi opri pentru a explora și regiunea Napoli.

Cît privește restaurele [sic], se execută puține în Italia și mai ales la monumentele prea bine cunoscute și studiate pînă acum. Se dă o deosebită atenție arhitecturii medievale, influențe bizantine nefiind prea multe, afară de acele ce sunt trecute în rîndul operelor clasice bizantine în această țară. Cele prea puține care trebuie să facă obiectul studiilor noastre sunt necunoscute și foarte greu de aflat. Pe de altă parte ne lipsește la școală un personaj de legătură între noi arhitecții și cei de la Socra — Intendenzele italiene, organele ce se ocupă cu supravegherea monumentelor lor istorice. De această dificultate s-au lovit și predecesorii mei la această școală și-mi este adeseori dat să mă lovesc de aceea că oricîtă bunăvoință sau interes am depune, nu se poate răzbi nicăieri fără recomandățiuni . . .

Pînă la înlăturarea tuturor acestor piedici, care vor trebui desigur să fie învinse cu încetul, am început separat de obligațiunile școlii a studia, pentru mine personal, și cu amănunțime, trei ramuri de istoria arhitecturii :

1. *Arhitectură și arheologie antică*, cuprinzînd perioada italică, etruscă și romană pînă în evul mediu.

În afară de bibliotecile complete pe care le găsim la îndemînă aici, sunt ajutat la acest studiu și de amabilitatea D-lui Profesor Lugli, secretarul școlii, care este arheolog și-mi dă indicațiile necesare.

2. *Arhitectură și artă medievală în Italia*, servindu-mă, de bază, de studiile foarte interesante și frumoase făcute de învățatul P. Toesca.

3. *Arhitectura bizantină în general și influențele ei în arhitectura din Italia*, din care voi putea să extrag desigur date necesare pentru studiile ce mi se cer.

Îndrăznesc să vă dau detalii atît de amănunțite asupra felului în care îmi petrec timpul aci, pentru ca să puteți urmări activitatea mea chiar de la început, deoărece aș voi ca pregătirea mea, pentru funcțiunea ce voi ocupa mai tîrziu la Comisiune, să fie în acord cu vederile D-voastră și cît mai nimerită acestui scop. Cred că-mi veți acorda bunăvoința de a-mi da îndrumări pentru felul în care credeți că e bine să procedez pentru ca munca mea să fie într-adevăr utilă.

scrierile, prin lecturi de specialitate în bibliotecă, coordonate cu aceste călătorii și cu vizita în țara noastră.

Așa stătea lucrurile, procedez, între altele, la îndrumarea cunoașterii prin călătorii, prin vizitarea muzeelor și frecventarea bibliotecilor de cercetare, etc. Apetent de faptul că cunoștințele despre Italia, mai ales de mai înainte, nu erau și de putine, pregătirea culturală și artistică în țară - înainte de a veni în Roma sau fiind o vizită în regiunile nordice din Italia - vizitând un număr de 20 muzee, între care Verona și Ravenna nu au interesat cu nimic. Roma, de exemplu, am vizitat pe întinț la lucrarea lui de referenț și aici am vizitat din Gaeta, după care am vrut să vizitez, între altele regiunea neproprietră, bogată și de o serie de interconecte monumente medievale, între care se pot vedea în general stadiul bizantin din Trastevere și în restul arhitecturii ca și excușion

Templul lui Giove Anxus după Monte S. Angelo della Terracina, Livorno, Grosa, Via Appia, etc.

De recente Pastelul meu face o excursie de studii în Sicilia, împreună cu toate școlile române, iar la întoarcere mă voi opri pentru a explora și regiunea Napoli.

Cât privește restaurarea - se execută puțin în Italia și mai ales la monumentele prea bine cunoscute și studiate până acum - se dau o deosebire atente arhitecturii medievale, înflorite bizantine în finele mea multe - opăra de zecile și sunt trecute în rândul arhitecturii clasice bizantine în aceste țări -

Cele prea puțin, care trebuie să fie obiectul studiilor noastre, sunt necunoscute și foarte greu de găsit -

De altă parte în țările în care se lucrează la restaurarea monumentelor, în special în Italia și în celelalte țări - Interdisciplinarea - organelor ce se ocupă cu restaurarea

Fig. 1 a-d. Scrisoare trimisă de Rich. Bordenache către N. Ghika-Budești (27 martie 1930)

interesată de restare, anepru căreia să trimit rapoarte la minister

Mă rog să-mi esteți blăstăta că mi-am lăsat de-a vă scri pe adresa de acasă, domnița mea fiind că să vă informez mai mult decât am putut o face prin un raport oficial

În același timp am ținut ca să știți că mi-a părut rău că nu v-am putut vedea înaintea plecării mele, compensând însă această părere de rău - cu gândul că fiind în străinătate, în același timp, puteați repaus în țară și repaus în plată activității de un an, în obositoarea funcție de la minister.

În așteptarea unei vești bune de sănătate și cât mai depline mulțumiri, rămân al Domniei Voastre devotat

Rich. Bordenache

Studiile pe care le-am început, pentru moment, le fac pentru a nu pierde în zadar timpul, pînă ce voi putea găsi o lucrare interesantă de restaur [sic], asupra căreia să trimit rapoarte la minister.

Vă rog să-mi iertați libertatea ce mi-am luat de-a vă scri pe adresa de acasă, dorința mea fiind ca să vă informez mai mult decît am putut-o face printr-un raport oficial.

În același timp am ținut ca să știți că mi-a părut rău că nu v-am putut vedea înaintea plecării mele, compensînd însă această părere de rău - cu gândul că fiind în străinătate, în același timp, puteați regăsi în liniște și repaus răsplata activității de un an, în obositoarea funcție de la minister.

În așteptarea unei vești bune de sănătate și cât mai depline mulțumiri, rămîn al Domniei Voastre devotat

Rich. Bordenache ³

³ Richard Bordenache (1905—1982), arhitect și istoric de arhitectură română. A activat după întoarcerea din Italia în cadrul Comisiunii Monumentelor Istorice, funcționînd și ca profesor între anii 1944—1971 la Institutul de arhitectură « Ion Mincu » din București.

17 aprilie 1930, Roma

Mult stimat domnule Profesor,

Primind scrisoarea D-voastră m-am bucurat mult pentru binevoitoarea atențiune ce-mi acordați, dându-mi atât de folositoare îndrumări asupra studiilor ce trebuiesc să fac aci. Monumentele și localitățile indicate de Dvs. le-am văzut aproape pe toate pînă acum și natural au făcut obiectul cercetărilor mele mai îndeaproape decît a celorlalte monumente din Italia, întrucît înrudirea lor cu arta și cu construcția noastră este evidentă.

În Roma mi-am făcut un program zilnic, așa încît vizitarea monumentelor o fac mai ales dimineața, urmînd ca după -amiezile sau serile să completez sau să verific impresiunile căpătate prin lecturi în biblioteci sau acasă.

Dintre monumentele din nordul Italiei n-am putut vizita încă decît pe acelea din regiunea răsăriteană, în jurul localităților vizitate de mine în recentul voyage, așa că dintre toate acele indicate de Dvs. în scrisoare, nu am putut vedea încă decît Pompoza și regiunea Veneției (Torcello, Murano etc.).

Aceasta în ceea ce privește arhitectura bizantină din Italia, pe care evident că nu o voi neglija.

Păreră mea de rău este, însă, că toate aceste monumente — sau fragmentele ce-au mai rămas — sunt prea bine studiate și cunoscute de istorici și de arheologi, așa încît a-mi alege una din aceste lucrări drept studiu pentru școală ar fi cel mai simplu lucru, neavînd altceva de făcut decît o compilare de bibliografii, ceea ce nu mi-ar da nici un merit personal.

Toată truda mea este acum de-a găsi un monument în Calabria, Basilicate sau Terra d'Ortiante, regiuni în care arta înflorește cu un caracter pronunțat oriental în cursul a patru secole (X—XIV) și de-a căuta pe această cale o urmă de influență a artei creștine din răsărit aci.

De aceea îmi iau note pentru moment din lecturile pe care le fac — a acelor monumente ce cred că pot interesa, iar mai tîrziu, după excursia din Sicilia, mă voi duce să vizitez și această regiune pentru a-mi alege subiectul lucrării pentru primul an.

În Sicilia voi căuta același lucru. De aceea, pînă la fixarea mea asupra lucrării ce voi avea de făcut, mă văd nevoit să pierd încă timp și de aceea mă urmărește mereu temerea ca acest timp, pe care sînt nevoit să-l las să treacă, să nu se scurgă într-adevăr în zadar.

Pentru acest motiv îmi ocup timpul și cu alte studii ce mă pot interesa în particular, și care în orice caz îmi folosesc întrucîtva și în direcția pe care mi-o cereți D-voastră ca să o dau studiilor mele.

Pe de altă parte sunt necăjit din cauza vremii, care se menține foarte urîță de două săptămîni în Roma. De la început clima din acest oraș nu mi-a priit și acum în urmă m-a făcut puțin suferind, nevoindu-mă să stau în casă, din cauza răcelii.

În curînd va veni Sf. sărbătoare a Paștelui pe care o vom face cu toții la școală după obiceiul românesc și pentru ca fiecare să-și amintească de cei lăsați în țară.

Cu această ocazie îmi permit să vă felicit și eu, rugîndu-vă să primiți din partea mea urarea de-a petrece sărbători vesele și frumoase.

«Christos a înviat!» vă spun și eu cu aceleași înalte sentimente de admirație și respect pe care vi le-am păstrat întotdeauna cu devotament.

R. Bordenache

11.

Roma, 21 decembrie, 1930

Mult stimat Domnule Profesor,

Apropiindu-se sărbătorile Crăciunului din anul acesta și ale Anului cel nou, vă rog să-mi permițeți a vă trimite respectuoase felicitări și de-a reînnoi, totodată, expresiunea simțimentelor mele deosebit de alese ce vă păstrez, de recunoștință și de devotament.

Nu sunt încă informat dacă ați decis a petrece și anul acesta sfintele sărbători în străinătate, așa încît nu știu dacă scrisoarea mea nu va trebui să aștepte sosirea Domniei-voastre în țară, pentru a vă face dovada sincerelor și respectuoaselor urări ce vă fac ca să petreceți sărbătorile în cea mai deplină mulțumire, iar Anul cel nou să vă aducă numai fericire, după îndeplinirea tuturor dorințelor Dvs.

Din partea mea îmi permit, în același timp, a vă da știri care sunt dintre cele mai bune.

Sunt mereu bucuros și din zi în zi mai mulțumit pentru această complectă satisfacțiune ce-o am, de-a sta într-o țară atât de frumoasă și mai ales pentru această fericită ocaziune ce-o am de a-mi putea îmbogăți într-una cunoștințele, avînd mereu posibilitatea de a-mi mulțumi înclinările pentru studiul și observațiunea frumosului.

Aceasta mă face să gîndesc foarte des la Dvs. ca la binefăcătorul meu, iar recunoștinții mele,

ce în cea mai respectuoasă sinceritate vă port, nu voi putea, desigur, să-i dau niciodată nici exprimare nici toată libertatea pentru a vă putea face s-o constatați așa cum aș voi !

De aceea vă rog să aveți deplină încredere în dorința ce-mi fac din zi în zi mai puternică, de-a răspunde așteptărilor ce veți avea pentru mine.

Foarte curînd se împlinește un an de cînd am plecat din țară, dar transformarea petrecută în mine cu această ocaziune și înmulțirea cunoștințelor mele au marcat în mine un salt pe care nu l-aș fi putut face nici cu zece ani de studii în țară, deoarece constatările făcute la fața locului nu au comparație cu închipuirile făurite din lecturi, dar mai ales deoarece aceste constatări la fața locului dau imbold omului pentru tot mai multe înclinări frumoase, împingîndu-l pe de altă parte către un control rațional și științific, către o verificare a impresiunilor lui personale prin consultarea scrierilor marilor gânditori de artă și de știință.

Datorită unui atare imbold am întreprins în vara și toamna aceasta excursii foarte frumoase de studii și foarte interesante.

Am vizitat din nou Veneția, apoi o regiune din nordul Italiei, am întreprins o călătorie pînă în Viena (Austria), unde am rămas adînc impresionat de extraordinara colecție de picturi de la « Kunsthistorisches Museum », apoi am vizitat coasta Italiei de la Genova pînă la frontiera Franței — toată Coasta de Azur de la Menton pînă la Gran-du-Roi, în Franța, profitînd de acest fapt pentru a-mi petrece lunile lui august și septembrie în Nice, pentru băile de mare și de soare.

În fine am vizitat toată regiunea dintre Marseille și Lyon, oprindu-mă absolut în toate orașele și însemnîndu-mi peste tot impresiunile cîștigate, luînd scheme de planuri, de secții, de detalii din această minunat de bogată regiune în arhitectură veche, dar mai ales romanică, gotică, chiar pe alocurea bizantino-romanică (St. Honorat des Aliscamps lîngă Arles, spre exemplu).

Această călătorie m-a ținut în total aproape două luni și jumătate, după care, ca un drept de repaos și satisfacție simplu-sufletească m-am întors în Italia, trecînd prin Corsica și Sardinia, de unde am cules cele mai frumoase amintiri de frumusețe naturală îmbinată cu efecte minunate de colorit și lumină.

Nu știu dacă nu veți considera ca prea mare îndrăzneală din partea mea pentru a vă descrie în modul acesta călătoriile mele și impresiunile

sufletești ce în mod natural s-au legat în mine pentru locurile străbătute. Vreau, însă, a vă dovedi că nu-mi irolesc timpul mulțumindu-mă cu o viață comodă și liniștită pe care mi-aș putea face stînd numai în Roma.

Mai ales țin ca să vedeți modul în care alternez călătoriile de plăcere cu acele de studii și de informații, deoarece am considerat de la început că nefiind suficient informat cu cunoștințele generale de care aveam nevoie, m-am străduit a călători cît mai mult.

Cu aceste pregătiri, precum și cu perioada de studii clasice pe care am ținut să mi-o fac cercetînd materialul arheologiei antice și creștine pe cît mi-a fost cu putință, cu călătoriile de astă primăvară din regiunea Veneției, Veronei și Ravennei, cu acele din Sicilia și din regiunea Napolului, am gîndit că pentru moment mă pot socoti informat într-o măsură suficientă, pentru început, ca să încep studiile în direcția indicată de Dvs.

Așa am făcut de m-am pus în legătură cu cîteva personalități artistice și științifice de aci, obținînd îndrumări. În luna lui noiembrie, cu cîteva indicațiuni precise am plecat în sudul Italiei, pe timp de cîteva săptămîni, am plecat spre Napoli trecînd prin Capua și Casserta, prin Cassino, apoi am vizitat Ravello și Amalfi, Sorrento; am coborît în Basilicata la Potenza și Acerenza, la Melfi și Rapolla (de unde mi-am și ales o biserică: Santa Lucia pentru studiu), în fine am urcat la Foggia, după care am călătorit pe coasta orientală a Italiei pînă în sud în Terra d'Otranto, oprindu-mă în Barletta, Trani, Bisceglie, Bari, Modugno, Brindisi și Lecce, în Otranto, apoi în Oria, în Taranto și în fine am vizitat și Calabria pînă la Rossano și Cosenza — într-un cuvînt vizitînd toată acea regiune atît de interesantă a Italiei meridionale, descrisă prin studiile lui Avena, Diehl, Bertaux și Lenormand și pe care o cred singura mai puțîn cunoscută și, deci, care ar putea constitui mai degrabă un obiect de cercetări pentru studiile noastre

În Roma îmi petrec tot timpul în bibliotec, consultînd scrierile și verificînd după cum am spus impresiunile căpătate.

Cred că voi fi în asentimentul Dvs. dacă am căutat să mă informez bine înainte de a purcede la lucrări. Pe de altă parte intervine și *chestiunea rapoartelor* noastre ce suntem ținuți a trimite la fiecare două luni la comisie.

Din călătoriile întreprinse am adunat suficient material spre a putea începe cu întocmirea acestor rapoarte. Însă nici pe acestea nu aș voi să le fac fără un plan rațional.

De aceea ne-ar fi necesar nouă arhitecților de la școala română ca să avem un *tablou de monumentele* asupra cărora, precedenții noștri, au întocmit rapoarte pînă acum.

Îndrăznesc să vă rog pentru a lua dispozițiunea ca cineva de la Comisie să se ocupe cu întocmirea unui asemenea tablou ce ne-ar putea fi trimis, servindu-ne pentru a evita cazurile de revenire asupra aceluiași monumente.

Pe acest tablou vom putea însemna aci, la rîndul nostru, lucrările întocmite, iar în felul acesta lucrul ar merge întotdeauna în mod regulat și în ordine.

Această dispozițiune se dovedește că ar fi utilă tocmai printr-un caz ce mi s-a întîmplat mie, însă în altă privință: Întîmplarea a făcut — dar mai ales lipsa unui asemenea tablou la școală — ca să-mi aleg drept studiu pentru anul I o biserică din Otranto, pe care abia în urmă am aflat că o studiază domnul arhitect Teodoru pentru anul II. Acum sunt în cazul de-a trebui să-mi schimb alegerea subiectului de studiu și natural că necazul nu-mi este prea mic după ce eram în bună parte pregătit pentru a începe lucrarea.

Este natural să reînnoiesc — Mult stimate Domnule Profesor — ruga mea pentru a fi iertat dacă vă răpesc timpul, trimițîndu-vă scrisori atît de lungi și de cuprinzătoare. Vă rog însă ca să considerați faptul că ele vin nu numai ca de la un elev al Domniei-voastre — dar și ca de la un recunoscător, care ar dori să vă țină în curent cu activitatea sa, ținînd a fi sub controlul Domniei-voastre, dorind a vă întări pe cît mai mult asigurarea devotamentului său.

Cea mai frumoasă aspirațiune a mea ar fi de-a putea oglindi întotdeauna în domeniul activității mele de mai tîrziu înrîurirea instrucțiunilor înalte primite de la Dvs. încă din timpul școlii — dar mai ales de-a putea urmări de departe exemplul rodniciei Dvs. activități închinată artei și arhitecturii românești.

În aceeași ordine de idei țineam demult să vă exprim respectuoasa mea admirațiune pentru publicarea «Evoluțiunii arhitecturii în Muntenia», opera Dvs. de artă și de studiu apărută în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice pe anul 1927 — publicată și expedită școlii noastre anul acesta.

Aștept reîntoarcerea mea în țară pentru a-mi putea procura și eu acest prețios volum și cred că ni se va rezerva și nouă arhitecților de la Comisiune dreptul la cîte un exemplar, deoarece știu că întotdeauna publicațiile comisiunii se găsesc cu multă greutate în negoț.

Închei urîndu-vă, încă o dată, petrecerea sărbătorilor de anul acesta în deplină fericire.

Dorinții mele ca anul cel nou să vă aducă împlinirea tuturor acestor urări ce vă fac, de bună sănătate și de complectă mulțumire, mulți ani fericți — asociez expresiunea înaltei mele considerațiuni, pe care v-o prezint într-o particulară formă de respect.

Arch. R. Bordenache

11 noiembrie 1937

12.

Onorate Domnule Profesor,

Vă mulțumesc din toată inima pentru deosebita atenție pe care ați avut-o față de mine oferindu-mi prețiosul D-voastră din urmă volum asupra arhitecturii noastre vechi¹. Cît de mare este valoarea acestei cărți și cît era de necesară, e inutil să vă mai spun. Vă rămîn adînc recunoscător atît pentru darul în sine cît și pentru noile lumini pe cari le voi putea culege din cercetarea amănunțită a operei celui dintîi cu adevărat cercetător al arhitecturii noastre din Muntenia și Oltenia.

Rămîn, cu cele mai alese simțăminte, al Dvoastră

Grigore Ionescu²

Onorate Domnule Profesor,

Vă mulțumesc din toată inima pentru deosebita atenție pe care ați avut-o față de mine oferindu-mi prețiosul D-voastră din urmă volum asupra arhitecturii noastre vechi. Cît de mare este valoarea acestei cărți și cît era de necesară, e inutil să vă mai spun. Vă rămîn adînc recunoscător atît pentru darul în sine cît și pentru noile lumini pe cari le voi putea culege din cercetarea amănunțită a operei celui dintîi cu adevărat cercetător al arhitecturii noastre din Muntenia și Oltenia.

Rămîn, cu cele mai alese simțăminte, al Dvoastră

Grigore Ionescu

11 Noiembrie 1937

Fig. 2. Scrisoare trimisă de Grigore Ionescu în 11 nov. 1937 către N. Ghika-Budești

¹ Nicolae Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia*, partea a IV-a Noul stil românesc din veacul al XVIII-lea, 1936.

² Grigore Ionescu [n. 1904], arhitect și istoric al arhitecturii, profesor de istoria arhitecturii la Academia de arhitectură din București, apoi Institutul de arhitectură «Ion Mincu», președinte al reînființatei Comisii a Monumentelor Istorice.

Paris, 5 juillet 1943
6 Av. Paul Appell XIV

Mon cher Confrère,

Votre ouvrage sur l'ancienne architecture religieuse de la Valachie¹ m'a été remis en deux exemplaires peu après mon arrivée à Paris par les soins de M. Georgiou. J'ai tardé à vous en remercier à cause des soucis que m'a donné ma santé à ce moment. Les premiers spécialistes consultés me pressaient de me faire opérer. Ce n'était pas sans risque à l'âge de 76 ans. Puis d'autres plus avisés, ont su m'indiquer les soins qui me permettront, je l'espère, d'éviter cette épreuve redoutable. J'ai repris maintenant ma vie normale.

¹ Nicolae Ghika-Budești, *op. cit.* Lucrarea este dedicată lui Gabriel Millet.

Laissez-moi vous remercier du grand honneur: ce n'est pas sans grande émotion que j'ai lu mon nom au début de ce bel ouvrage, de cette étude d'ensemble, d'une information si riche et si sûre, méthodique et précise, qui honore votre pays. Et c'est avec grand plaisir que j'ai retrouvé le souvenir de vos belles conférences des Hautes-Etudes et de votre charmante visite.²

Dans votre pensée, sans doute, l'un des exemplaires est destiné aux Hautes-Etudes. Je le remettrai à mon successeur M. Grabar³, chargé de notre collection byzantine.

Laissez moi, mon cher confrère, vous offrir l'hommage de mes sentiments bien amicalement dévoués.

G. Millet

² La invitația lui Gabriel Millet, Nicolae Ghika-Budești a ținut patru conferințe în mai 1937 la Ecole des Hautes Etudes de la Paris.

³ André Grabar, istoric francez al artei bizantine.